

EL RESSÒ DE LA MORT DEL CRÍTIC JOSEP YXART I DE MORAGAS A LA PREMSA CATALANA DE 1895

Francesc Blanc Canyelles

El fons arxivístic de les distintes generacions Yxart ens espera a la cambra de la torratxa esgrafiada de la casa pairal altafullenca, del carrer del Forn; tan acuradament rehabilitada, íntegrament, per iniciativa de l'advocat / hisendat / regidor de Tarragona Enric Ixart i Ventosa. Ell mateix devia reorganitzar tota la documentació servada. Entre la qual destaca un tom enquadernat que aplega, boi perfectament ordenats, tots els retalls de premsa dedicats al seu il·lustre avantpassat, besavi Josep Yxart i Moragas; arran de la seva prematura mort per tisis, el 25 de maig de 1895 (als 42 anys), en commemorant-ne el primer aniversari i en resseguir el record posterior.

Nosaltres, ens cenyirem al ressò periodístic del traspàs del crític literari Yxart en calent. Ens oferirà també una panoràmica completa del ventall de diaris, setmanaris, revistes i butlletins. Un balanç on només destaquen, en català *La Renaixença*, *La Veu de Catalunya* (diari i setmanari), la satírica *La Esquella de la torratxa*.

El ventall de publicacions diàries en castellà comença pel *Diario de Tarragona*; amb el butlletí també tarragoní del *Ateneo Obrero del Arte y las Letras*, i del *Fomento de Tarragona*.

L'àmpli esplet de premsa barcelonina en castellà ja tenia com a principal capçalera *La Vanguardia*, on Yxart tenia plaça; *La Publicidad*, *El Noticiero Universal*, *Diario de Barcelona*, *Diario Mercantil de Barcelona*.

Com a fogar polític que prou que dedicà una vetllada necrològica singularitzem el Centre Català de Tarragona.

El cicle de necrològiques, esqueles de l'any de la mort d'Yxart culmina amb l'edició d'una tria de l'obra catalana, a cura del seu cosí germà el novel·lista Narcís Oller i de Moragas i de Joan Sardà. Editat, significativa, per la modernista l'Avenç. I de les quals en fan àmplia publicitat a *La Vanguardia* (13-XII), que hi reproduïx la darre-
ra «Apuntació sociològica» que culmina l'antologia, amb una àmplia ressenya de J.

Lluhí Rissech (29-XII), que anà precedida de la inclusió a la «Setmana de Barcelona» que signava J. Roca y Roca.

Per a aquest aplec, el cosí tradueix al català «Una festa major catalana». Els abatuts amics compiladors van classificar les obres catalanes de l'Yxart en cinc blocs: vuit poesies, onze quadres en prosa, setze estudis crítics (inclòs *Teatre català*, premi dels Jocs Florals de 1879), dos discursos (un d'ells, de 1888, llegit en el certamen de l'Ateneu de Tarragona) i tres «apuntacions de sociòleg».

Al núm. 42 de *Les millors obres de la Literatura catalana*, d'Edicions 62 i “la Caixa”, a cura de Jordi Castellanos, l'any 1989, Yxart és recopilat sota el rètol de “Entorn de la Literatura catalana de la Restauració”. S'hi reorganitzen els textos editats per l'Avenç el 1895; excloïent-ne tots els textos creatius però incorporant-hi els proteics pròlegs a les *Poesies* d'Angel Guimerà (text ja editat per Rosa Cabré, el 1974), a les *Notes de color* del cosí Narcís Oller (1883), i pouat de la Renaixença, el text del discurs «La crítica literària» (1892), del qual mai no hem d'oblidar aquesta tesi: «a tot arreu hi ha de tot, realismes, idealismes, classicismes, en un mateix període històric».

Els diaris del diumenge 26 de maig

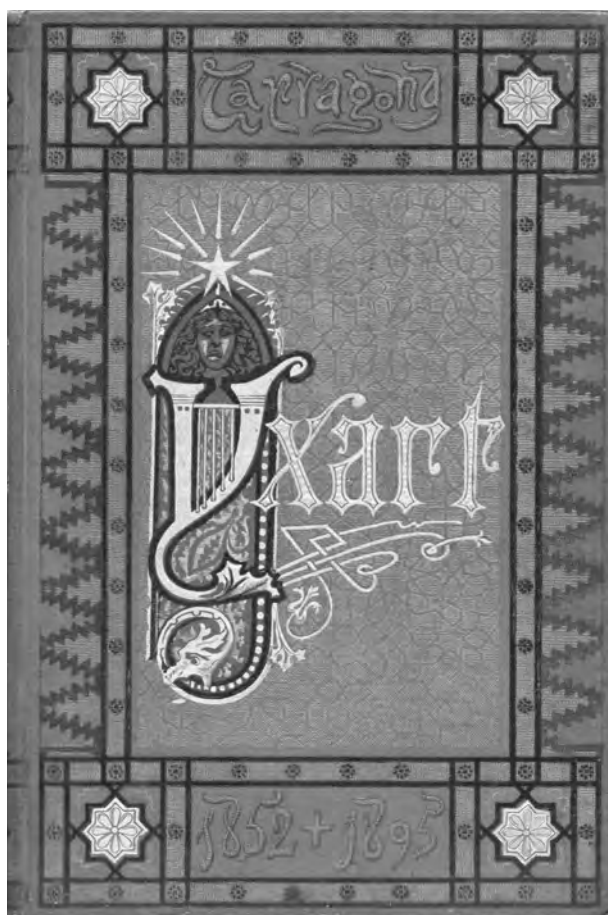
Succeïda la mort d'Yxart un dissabte, les edicions de l'endemà, diumenge 26 de maig de 1895 en van anar plenes:

La Vanguardia (any XV, núm. 4335), *La Publicidad* (any XVIII, núm. 5955) i el *Diario de Tarragona* (any XLII, núm. 124) obrien amb una esquela a tota pàgina. També la notícia omplia la «Crònica local» del de proximitat i *La Vanguardia*, imprimia la lloa necrològica a la quarta pàgina. Publicant un original d'un poema, «Papellones» —més tard inclòs a l'obra catalana de desembre— que Yxart ofereix al músic Vidiella com a complement literari d'un concert sobre música de Schumann. En reproduïm un fragment (1).

Amb l'habitual retòrica per a l'ocasió llegim a *La Vanguardia*: «Ensalze Catalunya en Ixart una de sus glorias. Lamente España una de sus desgracias». Yxart pertany tant a la crítica catalana de la generació de la Renaixença com a la en castellà a Barcelona i Madrid.

El Noticiero Universal, a una columna valorava: «De Milà i Fontanals a acá no se ha producido en Cataluña labor tan hermosamente sana como la suya. (...) Obrero de la cultura, sus enseñanas nos guiarán en muchos casos». Apleg doncs, el romàntic de Vilafranca del Penedès amb el tarragoní/altafullenc.

Al català *La Renaixença* (any XXV, núm. 8.126) encapçala les notícies de Barcelona. Ens plau de transcriure el text sencer (2) pel que té d'acostament a la biografia d'Yxart. S'hi destaca la direcció literària d'Yxart de la *Biblioteca Arte y Letras* de la casa Daniel Cortezo y C^a; mentre era propietat dels fundadors, els germans Doménech y Muntaner, hi publicà la monografia sobre el pintor Fortuny.

Portada del llibre *Yxart y sus obras*, d'Agustí Musté

La Vanguardia de l'endemà de l'enterrament, reproduïa la crònica immediata lliurada per telègraf pel seu corresponsal a Tarragona. Hi enumerava les entitats, premsa, personalitat i protocol, que també resumim (3)

El dimarts 28 de maig de 1895 ja apareixen els articles de fons: el que sota el pseudònim de Juan Buscón publica *La Vanguardia*, amb el títol «La crítica de Ixart», que seria reproduït pel *Diario de Tarragona*, l'immediat dia 31. Hi destacava la vinculació amb el diari barceloní, des d'on anà publicant la sèrie, sempre de referència, *El arte escénico en España*; també retallats podem trobar-ne a l'arxiu alguns fragments.

Al *Diario Mercantil de Barcelona* (núm.3.043) l'articulista és P. Eduardo de Blay, on a «José Ixart» es fa avinent aquest retrat psicològic: «Tuvo Ixart, como escritor, un enemigo terrible en su propia personal modestia». Remarca també el vessant de director literari, de la casa editorial Henrich y Comp^a, «una de les primeras de Barcelona —y esto quiere decir una de las pioneras de España».

Amb la mateixa intenció de penetrar en la singularitat de la trajectòria intel·lectual de Josep Yxart, a *La Publicitat* del dimecres 29 (any XVIII, núm. 5958) publicava: «Convencido de que el romanticismo ha muerto, a pesar de los vivos resplandores que le han prestado escritores como Echegaray y Federico Soler, (Ixart) supo amortajar el cadáver de aquella tendencia literaria, cubriéndolo de flores, demostrando rotundamente como se descomponían y transformaba en materia inerte» (4). El diari també reproduïa el poema «Gaudeamus», publicat a *La Renaixença*, exclòs a l'Obra catalana.

Arribem al dia 30, dijous, quan el *Diario de Tarragona* reproduceix el text castellà d'Yxart «De Reus a Tarragona».

Als dos setmanaris en català

El divendres, 31 de maig de 1895 (any 17, núm. 855), *La Esquella de la Torratxa* acollia, tot i el seu caire de setmanari satíric, una glossa necrològica signada per *P. del O.*

L'acord municipal de col·locar una làpida commemorativa a la casa natalícia i de posar el nom d'Yxart a un dels carrers principals és recollida per *La Vanguardia* de l'1 de juny, reproduint-la del *Diario de Tarragona* d'aquell mateix divendres. També el primer dia de juny, el mensual tarragoní del *Fomento* s'afegia al dol general del món imprès català bilingüe —més aviat diglòssic.

El diumenge 2 de juny, capvuitada de l'enterrament, en aquell ja bestreta secció a *La Vanguardia*, de J. Roca y Roca, a «La setmana en Barcelona» la mort d'Yxart és presentada com «nuestra única obsesión» i n'ocupa l'exclusivitat del noticiari.

Coincidia la data amb el ressò al català *La Veu de Catalunya*, versió en setmanari popular (any V, núm. 22). D'entrada una modesta nota, on destaquen que l'equip de redacció va ser present a l'enterrament de Tarragona en les persones de Verdaguer i Cabot. La mort d'Yxart figura a l'inventari de «Lo Regionalisme en la premsa», manllevant-la de *La Vanguardia*.

No és fins el 3 de juny, que tot un *Diario de Barcelona* publica la necrològica de F. Miquel y Badía.

El núm. 24, any V, del setmanari de *La Veu de Catalunya*, amb capçalera datada el 16 de juny dedicava tot un número extraordinari «a honorar la memòria de Don Joseph Ixart». Heus-ne el sumari: «Als lectors», per la Redacció; «Records íntims. A l'amic Narcís Oller», per Joaquim Cabot i Rovira; «Ixart», per E. Moliné i Brasés; «Amb motiu de la mort del meu benvolgut amic en J. Ixart», per Ramon Picó y Campanar; «Lletres de dol», per Claudi Omar y Barrera; «Quatre paraules a la mort de l'Yxart», per Frederic Rahola; «Perpetuïna», per Francesc Matheu; «Preguntes, respostes, per Joseph Ixart» (5); «Carta a n'Àngel Guimerà, Poesia», per J. Ixart; «Passeig pel moll», per J. Ixart; «Als nuvis fullejant l'àlbum», per J. Ixart; «L'Yxart»,

per Joan Maragall (6); «Un article de *El Atlántico*. Yxart», per Pedro Sánchez; «A l'Yxart», per Santiago Rusiñol; «Yxart», per J. Lluhí Rissech; «Yxart», per J. Ll. Pellicer; «Companyes en dol», per Narcís Oller. Dels conspicus de la Renaixença (Oller, Sardà, Mateu, indirectament Guimerà) a la irrupció del caps, de brot del Modernisme, el “pèl i ploma”, Santiago Rusiñol i l'escriptor Joan Maragall... Transversalitat generacional en el dol per l'Yxart, reconeixent el seu tarannà humil i enginyós i la originalitat com a crític militant a *La Vanguardia*.

APÈNDIXS

(1)

«Papallona» (1883): (...) «A la cambra retirada / indolent va la parella, / càlid refugi que atrau / i esdormiscat els espera. / Lo desig obriador / guaita en l'atmosfera tèbia, / la soledat l'acompanya, / lo silenci li don llengua. / Com giren lo cap i la miren / temerosos de sorpresa! / I res no s'han dit encara / i allà lluny sona l'orquestra. / Lo cos vincladís que es gronxa / lo braç del galan rodeja, / la enguantada mà caiguda / en sa espatlla posa ella, / mentre s'ajunten les altres / prop del cor amb viva estreta. / En los alès que es confonen / un sí un no van i vénen / de l'estàtica mirada / a la humil boca encesa / i... *altra doll d'harmonies / en què esclata al lluny l'orquestra, / s'emporta la papallona / que giravolta despresa* (...)»

(2)

La Renaixença (26 de maig de 1895): «Després de llarga i penosa malaltia, el distingí-díssim amic íntim amic nostre don Joseph Ixart y Moragas entregà ahir l'ànima a Déu.

Fill d'una família molt apreciada de Tarragona, tan estimada com posada a prova per la desgràcia, passà una llarga part de sa vida al costat de sos pares als qui estimava amb deliri.

Nosaltres férem allí sa coneixença, i quan més tard, traslladat a Barcelona no es donà a conèixer com a escriptor notable, la coneixença es convertí en bona i ferma amistat, poguérem apreciar el molt que valia com a escriptor, com a company o com a compatriota.

Ben aviat es barrejà amb el moviment literari català, al que presta tribut tot el bo que produeix la nostra terra, i el Consistori del JJFF s'honrà nomenant-lo secretari, càrrec més de feina que de lluïment per a quasi tothom, però que fou de vertader relleu per a ell, que portà, no direm tot, però sí una bona part del pes de la tria de les composicions distingides, de les que féu una crítica tan fonamentada com justa.

L'amic Yxart havia escrit poc en català, però el poc se pot ben dir que és de cap de brot. En el folletó literari de la Renaixença hi té publicada una novel·leta (La senyora Agneta) que per ella sola forma el nom d'un escriptor.

El pròleg a les Poesies al director d'aquest diari (Àngel Guimerà, 1887), és una obra que basta per acreditar a un crític (7).

També té publicades algunes poesies catalanes, ben inspirades per cert.

Quan l'aparició de la notable Biblioteca de Arte y Letras que donaren a llum els germans Doménech y Montaner hi figurà l'Ixart en primera línia. Havent-se-li encarregat lo tomo sobre Fortuny (1881) que meresqué generals alabances.

D'aquesta biblioteca ne fou director, a l'encarregar-se'n la casa Daniel Cortezo i C.^a

Darrerament s'havia dedicat exclusivament a estudis didàctics i els diferents toms publicats amb el títol de El año pasado són una meravella de clar judici, de bon gust i erudició.

De caràcter alegroi, feia les delícies de tots los seus amics, especialment quan describia algunes escenes de la vida de soldat i sobretot quan a l'explicar les angúnies que tingué per aprendre l'exercici, llavors ell, tot i ser cosí del que fou president de la República don Estanislau Figueras, tingué de deixar els llibres per lo fusell.

Descansi en pau lo nostre amic i des de les planes de La Renaixença fem vots fervents perquè la família trobi en ses cristianes virtuts lo consol que en aquestes terribles proves no es pot cercar en lloc més.

Aquesta tarda a les sis tindrà lloc son enterrament a Tarragona que serà una verdadera manifestació, puig l'apreci i l'afecció per sa família són generals en aquesta ciutat.

(3)

«El entierro de Ixart» (La Vanguardia, 27 de maig de 1895): «Entre las delegaciones de centros y sociedades barcelonesas, se contaban el Ateneo, el Fomento de la Producción Nacional, el Centro Excursionista de Catalunya, el Círculo Artístico, la Lliga de Catalunya, el Centre Català y discípulos de la Escuela de Bellas Artes.

La prensa estaba representada por La Renaixensa, la Ilustración Artística de Barcelona, La Veu de Catalunya, El Liberal de Madrid y La Vanguardia (...)

De las corporaciones, autoridades y centros tarraconenses asistieron al acto, una comisión del Ayuntamiento, presidida por el alcalde (J. de Rovira i Ricomà), otra de la Diputación Provincial, del Ateneo Tarraconense, del "Renacimiento", del Cabildo catedral y del Fomento de Tarragona.

Las sociedades corales de la localidad, el Áncora y La Ilustración Obrera concurren en corporación con sus respectivos estandartes, enlutados con múltiples crespones.

(...) los directores de El Diario de Tarragona, La Opinión, El Diario del Comercio, El Correo de la Provincia y El Francolí, y cuantas personas de distinción encierra la ciudad de Tarragona,

Un grandísimo contingente de la clase obrera acompañó el séquito funerario durante el trayecto (...). Remarquen-ne aquell transcendentel ressó, que es correspon amb la presència de la coral, i reconeix la sensibilitat social, el “realisme” d’Yxart i en agraïment a la conferència de feia cinc anys a l’Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera...

(4)

En l’estudi biogràfic-crític *Yxart y sus obras*, d’Agustí Musté, llegit el 24 de setembre de 1876 a l’Ajuntament de Tarragona, amb motiu de la inauguració de la galeria de Tarraconenses il·lustres que estrenava el nostre crític, s’hi reproduïen les tesis analítiques d’Yxart contra l’anacronia romàntica: «Rechazo sí, esos dramas en que se sustituyen las leyes del corazón y de la vida con excepcionales combinaciones, pura creación del ingenio del artista; esos dramas en que los caracteres son entidades abstractas, no hombres; esos dramas en los que la pasión es una absorbente manía de un personaje, sin matices ni estudio hondo y real de la fases del sentimiento humano; esos dramas en que la forma no es ropaje de un cuerpo, sino el velo recamado y floreado de un maniquí, y el diálogo consiste en una serie de poesías, no una serie de frases adecuadas al pensamiento y a cada movimiento del ánima; esos dramas en que la acción, lejos de ser natural desarrollo de accidentes tomados de la vida, anda apoyada en las muletas y zancos teatrales del guardarropas. (...) Respiramos una atmósfera de verdad fuera del teatro, y este no puede existir, sin que sea fiel espejo de nuestro estado innegable».

El discurs fou bellament imprès a la Tipografia de F. Arís é hijo del c) de Sant Francesc, 14 de Tarragona. El 1897. Com a colofó, ens fa inventari de les Obres de D. José Yxart: *Fortuny (notícia biogràfica-crítica)*, que ja sabem de 1881. Els cinc volums successius de *El año pasado* (1885-1889) que aplega les col·laboracions periòdiques, particularment a *La Vanguardia*; al de 1888, tenen unitat els dedicats a *L'exposició universal*. El dos toms de *El arte escénico en España* (1896 i 1896). *Obres catalanes* (1896). Traduccions: els tres toms dels *Dramas* de Schiller; *El Ángel de la muerte*, d’O. Vallin; *Mujeres de Goethe*, per P. de Saint Victor.

La pròpia impremta tarragonina i també amb producció oficial municipal havia editat el 1891 els *Tarraconenses ilustres. Apuntes biogràficos* de l’individu de la Sociedad Arqueológica Tarraconense Juan Ruíz y Porta. Yxart, per imperatiu alfabètic tanca la llista. El testimoni, així en destaca el personatge: «Da gusto oírle en sus conversaciones, sobre todo si versan sobre crítica literaria y artística. En el estreno de una obra, en la aparición de un libro, o en la exhibición de un cuadro de pintura, es donde debe

verse a nuestro paisano, emitiendo su criterio, que por lo justo llega a ser pasmoso». Cal deixar constància que els apunts d'Yxart per Ruíz y Porta recorda que el folletó del text de *Las conferencias en el Ateneo*, llegida el 27-XII-1890 a l'Ateneo Tarraconense de la classe obrera, «por conducto de nuestro Excmo. Ayuntamiento se repartió entre los alumnos de las escuelas públicas de esta ciudad, porque debe reputarse como el verdadero catecismo de los buenos hijos de Tarragona».

Podem asseverar, doncs, que els reconeixements oficials no hagueren d'esperar la injusta mort als 42 anys... Dels fragments de la conferència que reproduïx als *Tarraconense ilustres*, els de la llista inventariada d'Yxart són, entre els anteriors al s. XIX: mèdics com Galí y Bertrán; poetes erudits com Blanch y los Viures, Roca, el traductor del Aretino; Boyle (si es certa la notícia de un historiador) quizás el más alto y venerable de todos, el primer apóstol de la Índias, el companyer de Colón en su segundo viaje, el que atestigua para Cataluña su negada participación en la mayor empresa que han visto los hombres, la conquista del Nuevo Mundo; el sabio naturalista Martí y Franqués, uno de los más preclaros y profundos autores de fisiología vegetal, cuyos dictámenes atendía la Academia de ciencias naturales de París y publicaba el Memorial literario, de Madrid, el que revolucionó el mundo científico en alguna ocasió, con sus vastas y atrevidas concepciones, sin que deba tomarse a hipérbole la frase, sino al pié de la letra, pues podía corroborarse con pruebas fehacientes». El nostre Martí Franqués prou que cronològicament esdevé el darrer però el que mereix la glossa més llarga i encomiàstica...

(5)

D'un àlbum de confidències de saló (inèdit publicat a l'extraordinari del setmanari de *La Veu de Catalunya*):

- «Quines qualitats estima més en l'home? *La dignitat, l'esperit independent, la fermesa de caràcter, l'heroisme.*
- Quines en la dona? *La gràcia apassionada i viva.*
- Quin és lo rasgo dominant del seu caràcter? *La indolència, l'apatia.*
- Com comprèn la felicitat? *Amb independència i glòria literària* (8)
- Que és el que més voldria? *Escriure bé.*
- Quina ocupació li agrada més? *Llegir quan no tinc ganes d'escriure, i escriure quan no tinc ganes de llegir.*
- Quines faltes troba més disculpables? *Les que sols perjudiquen a qui les comet.*
- Quin espectacle recrea més los seus sentits? *La mar i les grans multituds.*

- Quina flor, quina beguda, quin color li agrada més? *No m'he fixat en el primer; els colors apagats.*
- Quins són per a vostè el millor poeta, actor, músic i pintor? *La poesia: diuen que Goethe és el primer de fa molt de temps; i he de dir que Goethe, no hi ha remei. L'actor: Coquelin, com art; Novelli com a força. Lo pintor: Rembrandt, Goya, són los meus predilectes.*
- Defineixi l'amor? *Una atracció física, que no sé com es causa; d'una gran, indefinible poesia. I de vegades, molt poques, de sentiments d'abnegació, de noblesa.*
- Defineixi la dona? *Astúcies de noi, mentides de noi, vanitats de noi, cor gran i intuïcions de geni.*
- Quina opinió té del matrimoni? *És impossible que vagi bé del tot; ha de ser una casualitat.*

Quanta lúcida franquesa, quin “realisme crític”...

(6)

«L'Ixart», per Joan Maragall: «Sempre em sembla que se m'ha de presentar al davant amb la boca mig oberta per aquella rialleta que, no sé com, resultava irònica i carinyosíssima al mateix temps: se m'acosta gronxant-se un xic al caminar; lo cap decantat amb indolència, les mans cargolant lentament lo cigarret de paper; i m'empren amb aquell enrogallat i esforçat hola! Que eixamplava l'esperit i convidava a la intimitat (...)».

I el notable és que coses tan justes i tan ben pensades les deia sempre sense ombra de pedanteria, sense èmfasi, ni com aquell que fa un descobriment; però tampoc amb tímides restriccions ni atenuacions, ni afectant modestia o desconfiança en si mateix: no, les deia amb convicció, amb naturalitat, amb una certa lleialtat intel·lectual que atreia, i que descansava la intel·ligència.

Gosava de fama de burleta graciosíssim, i ho era; però les seves burles no tenien res de la murmuració verinosa i dit amb veu baixa, amb que es fereix un absent a traïció: no eren un xiu- xiu. Eren burles en veu alta, franques, generoses (si val a dir-ho així), transcendint més a les idees generals que a la persona del criticat».

(7)

En el capítol X de l'entens estudi ens ofereix unes confessions autobiogràfiques: «Les poesies de Guimerà comprenen lo periodo catalanista de 1870 a 1887. Aquestos

són al propi temps los millors anys de nostra joventut. Tota ella ha tingut com a principal delit, com a absolut esbargiment, com absorbent passió, amb sos goigs i amb també amb totes ses criaturades, lo cultiu de les lletres. Entre les ratlles d'aquestes poesies n'hi ha doncs, unes altres de records literaris i de companyerisme. (...) Veig als qui per anys nos acoblàvem en la mateixa taula de cafè i ens reuníem a la redacció (de la Renaixença); veig a cada un de nosaltres, sempre els mateixos, cada un en sa aptitud, cada un amb sa mania, motiu d'epigrames pels altres; veig ja al lluny, molt lluny, les febrosenques disputes i candorosos misteris que precedien a les festes dels Jocs Florals; després, la sèrie inacabable de reunions, plans i projectes concebuts amb la vivor abusadora de la flamarada, extingits als pocs dies amb la lentitud somorta del caliu de les cendres: tot discutit i resolt en aquella taula de cafè per molts anys sempre la mateixa, i sempre variada, sempre amb los mateixos i sempre amb cares noves: taula a on hi confluïen per un o altre indret les manifestacions de vida de Barcelona, inclús les més allunyades dels nostres gustos, i a on, com uns entrebastidors de la comèdia, de tot se feia caricatura amb lo criteri mofeta i generalment escèptic de literat. Que hi havia un rebombori, allí les primeres i fidelignes notícies! Que ens delmava el còlera, allí els datos positius i no oficials! Dels estrenos, allí arribàvem plegats; d'alguna celebritat de pas, allí se'n sabia qui era, per dins, quan no compareixia presentada... per qui?... per lo primer que el coneixia. Los forasters convidats a un festa arribaven a una taula amb la pols del camí; los pares graves del renaixement, amb son cabell blanc i son bastó patriarcal, allí s'assentaven i feien rotllo un dia o altre, entremig la cridòria i gesticulacions permenents».

(8)

A *El Arte escenico en España*, exposa cruament les seves conclusions sobre els gustos del públic coetani: «A mi ver, los hechos repetidos y analizados, lo han dicho clarísimamente, irresistible propensión a la imaginario y maravilloso, a lo pintoresco e imaginario, sobre lo observado y reflexivo; a los vivos y arrebatados caracteres, altivos e intransigentes sin matices, ni tolerancias, ni refinamientos; a las inalterables pasiones, más brillanes que intensas, y es estado casi rudimentario. Cuanto no sea esto, en una u otra forma, o se interpreta en España mal, o no consigue unánime aplauso, o parece, y es realmente, exótico pensar y sentir de una minoría» (inclòs al discurs d'Agustí Musté). No m'estic de dir que el retrat / retret m'ha fet pensar en el "procés sobiranista"...